

УДК 340.01

Дуброва Ганна Олександрівна

студентка міжнародно-правового факультету

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Дуброва Анна Александровна

студентка международно-правового факультета

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Dubrova Hanna

Student of the International Law Faculty of the

Yaroslav Mudryi National Law University

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА КОНЦЕПЦІЯ КАРЛА МАРКСА
ФИЛОСОФСКО-ПРАВОВАЯ КОНЦЕПЦИЯ КАРЛА МАРКСА
PHILOSOPHICAL AND LEGAL CONCEPT OF KARL MARX

Анотація. Розкрито основні положення філософсько-правової концепції Карла Маркса. Надається її загальна характеристика та здійснюється огляд основних наукових праць засновників марксизму Карла Маркса та Фрідріха Енгельса, а також їх послідовників, критиків та прибічників нової течії – неомарксизму. Проаналізовано теорію походження держави і права, класово-матеріалістичну теорію, теорію насильства. Розглядається проблема формулювання насильницької теорії її засновниками та переосмислення послідовниками, а також можливість застосування філософсько-правових концепцій Карла Маркса у відповідності до сьогоденних реалій.

Ключові слова: марксизм, насильство, терор, антагонізм, соціальні класи.

Аннотация. Раскрыты основные положения философско-правовой концепции Карла Маркса. Предоставляется её общая характеристика и осуществляется обзор основных научных трудов основоположников марксизма Карла Маркса и Фридриха Энгельса, а также их последователей, критиков и сторонников нового течения - неомарксизма. Проанализированы теория происхождения государства и права, классово-материалистическая теория, теория насилия. Рассматривается проблема формулировки насильственной теории ее учредителями и переосмысления последователями, а также возможность применения философско-правовых концепций Карла Маркса в соответствии с сегодняшним реалиям.

Ключевые слова: марксизм, концепция, насилие, террор, антагонизм, социальные классы.

Summary. The article relieves the basic principles of the philosophical and legal concept of Karl Marx. It gives its general characteristics and reviews the main scientific works of the founders of Marxism Karl Marx and Friedrich Engels, and their followers, critics and supporters of the new course - neo-Marxism. The author analyzes the theory of the origin of state and law, the class-materialist theory, the theory of violence. It considers the problem of the formulation of violent theory by its founders and reconsideration by followers and the possibility of applying the philosophical and legal concepts of Karl Marx in accordance with the present realities.

Key words: marxism, concept, violence, terror, antagonism, social classes.

Постановка проблеми. Марксизм – це закономірний етап пізнання дійсності, що зумовлювався відповідними вимогами часу й відповідними

соціальними інтересами. Внесок філософської теорії Карла Маркса в науку визнано вченими всіх поколінь і всіх наукових напрямків. Більше того, багато аспектів концепції, запропонованої Марксом, науковці підтримують й досі, бо вона є логічною, побудованою за допомогою методу, який базувався на принципах діалектичності та історичності, поєднання теорії та практики, зіставлення та порівняння, використання статистики та моделювання. Нині марксистське вчення знов опинилося в центрі уваги західних дослідників, які намагаються переглянути доктрину Маркса та формалізувати її. Тому марксизм можна вважати плідним напрямком розвитку філософської думки. В той же час, ми повинні чітко усвідомлювати недоліки марксизму, бачити його слабкі місця.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У розвиток теорії марксизму значний внесок здійснили такі зарубіжні науковці, як Бернштейн, Е. Мандель, С. Жижек; та вітчизняні вчені С. Дудник, Ю. Перов, Ю. Шаповал. У наукових працях вищезначених фахівців були проаналізовані різноманітні аспекти марксизму, зокрема роль народних мас у суспільному прогресі, проблема існування різних типів суспільств, роль насильства у соціальних процесах, класовий поділ суспільства тощо.

Метою статті є визначення характерних рис, недоліків та переваг філософсько-правової концепції марксизму. Для реалізації цієї мети нами буде вирішені наступні завдання: з'ясувати погляди засновників марксизму на сутність держави та права, проаналізувати роль насильства у суспільних змінах, розкрити економічні та політичні ідеї даної концепції.

Виклад основного матеріалу. Марксизм як ідеологія пролетаріату, економічна та філософська теорія, був розроблений К. Марксом та Ф. Енгельсом у середині XIX століття, коли суспільство потребувало обґрунтування нового суспільно-політичного руху – робітничого.

Основоположники цього світогляду сформували повністю нову концепцію світу, де людина виростає з нерелігійного світорозуміння, де не існує нічого надприродного, де основу людини становить матеріально-виробнича практична діяльність, де насильство виступало чи не найважливішим фактором ліквідації усієї буржуазної соціально-політичної системи. Саме такий стан речей обумовлює той факт, що філософія марксизму є цікавою з точки зору сьогодення.

Вся історія людства – процес неперервної зміни природи людиною, у тому числі своєї власної природи. Природа – не чужий людині об’єкт, а суб’єктивований об’єкт, розкрита книга людської історії, необхідна для нормальної життєдіяльності людини [10]. Якщо попередники Карла Маркса сприймали людину як продукт природи, то за марксистською теорією людина набуває можливості змінювати природу власноруч, у процесі свого соціального розвитку. Карл Маркс і Фрідріх Енгельс показали, що світ складається не з готових предметів, а становить сукупність процесів, де предмети перебувають у постійній зміні – то виникають, то зникають; між процесами природи існує зв’язок, тому що природа – зв’язане ціле; у взаємодіях сліпих, несвідомих сил природи виявляються її загальні закони; суспільство – своєрідна частина природи та світу, а способом існування суспільства виступає трудова діяльність людини.

Виходячи з цього, суспільство постає перед нами системою різноспрямованих відносин, що складаються в процесі трудової діяльності людей, де економічні відносини визначають усі інші суспільні відносини – політичні, соціальні, сімейно-побутові, духовні. В центрі суспільства – діяльнісно-творча соціальна людина, а його основою постає матеріальне виробництво, в якому люди вступають у певні виробничі відносини, відповідні продуктивним силам. Джерелом розвитку суспільства є його

внутрішні суперечності, які виникають між застарілими виробничими відносинами та новими продуктивними. Їх розв'язання полягає в способі виробництва шляхом удосконалення старих та встановлення нових виробничих відносин, веде до розвитку матеріального виробництва. Під його впливом змінюється вся система суспільства – соціально-класова структура, політичне та духовне життя соціуму. Зміни відбуваються мирно, у формі реформ, але якщо цьому перешкоджають панівні класи, то виникають конфлікти, які, як правило, закінчуються соціальною революцією – ліквідацією старого і утвердженням нового ладу суспільства. У цьому процесі вирішальну роль відіграють народні маси, адже народ – рушійна сила історії [11, с. 49].

За теорією Маркса, основними класами капіталістичного суспільства є буржуазія та пролетаріат – найреволюційніший клас, інтереси якого об'єктивно співпадають з інтересами усіх трудящих. Їх місія – встановити демократичні відносини, соціальну справедливість і гуманізм. Після завоювання влади пролетарій скасовує експлуатацію людини людиною та створює умови для щасливого людського життя. Саме такий варіант розвитку подій був ідеальним не тільки для Карла Маркса, а і для прихильників неомарксизму, які в розумінні економічних законів вбачають побудову справедливого суспільства, де не буде місця експлуатації, а людина матиме змогу поєднувати трудову та творчу діяльність.

Саме у філософсько-правовій концепції К. Маркса уперше було здійснене матеріалістичне пояснення історії, відповідно до якого дійсні причини історичного розвитку лежать не в сфері держави, права, моралі, а у сфері реальної практичної життєдіяльності людей. Якщо у Гегеля історія представлена як процес саморозвитку і самопізнання світового духу, то в марксизмі розвиток суспільства – це природничо-історичний процес зміни

способів виробництва або суспільно-економічних формацій. У своїй роботі «До критики гегелівської філософії права» К. Маркс підсумовує: то не держава визначає громадянське суспільство, а навпаки, громадянське суспільство визначає державу, тобто економіка у підсумку визначає політику.

Зміст і мета історії – присвоєння людиною власної справжньої сутності в результаті приречення всіх форм відчуження цієї сутності. Гегель трактує цей процес як духовний акт, Фейербах корінь зла бачить в релігійному відчуженні, а Маркс головним видом відчуження вважає відчуження праці. Комуністичний ідеал в марксизмі – знищення відчуження, перетворення праці в процес вільної самореалізації людини. У знаменитій 11-й тезі «Тез Фейербаха» Маркс пише: «Філософи лише різними способами пояснювали світ, але справа полягає в тому, щоб змінити його» [4, с. 140].

Безумовно, класово-матеріалістична теорія дає підстави для аналізу причин виникнення держави, визначення її сутності. Держава і право розглядались Марксом і Енгельсом як історичні, обмежені тимчасовими рамками категорії. Детально теорія походження держави і права розроблена Енгельсом, який накреслив такі етапи їх становлення: розподіл суспільної праці і виникнення сім'ї; виникнення приватної власності; поява класів і держави, одночасно з якою виникає право.

На думку вчених, держава виникла в результаті розколу суспільства на класи з протилежними економічними інтересами. Власність нерівномірно розподілена між учасниками економічних відносин: у одного класу в наявності засоби виробництва (земля, капітал), у іншого є тільки здатність до праці (раб, селянин, пролетар). Відсутність у працівника засобів виробництва породжує відчуження людини від продуктів своєї праці, класове розмежування і класову боротьбу.

В концепції революційної перебудови такого устрою важливим фактором ліквідації усієї буржуазної соціально-політичної системи виступало насильство. За часів капіталізму об'єктивне насилля відобразилося у новій формі. І це насилля не можна приписати конкретним особам та їх «злим» намірам, адже воно виступає системним, пише Жижек [5]. Причина насильства, за Марксом, – антагонізм між соціальними класами, які завжди вели між собою боротьбу. Ця ідея ґрунтувалась на діалектичному законі єдності і боротьби протилежностей. Змінити існуючий світ можна тільки насильницькими діями з боку пролетаріату. Маркс і Енгельс зазначали, що якщо буржуазія під час революції застосовуватиме проти пролетаріату терор, останній має законне право застосовувати проти неї аналогічні методи.

Під час Жовтневої революції і встановлення диктатури пролетаріату Ленін широко застосовував у своїй політиці це явище. Після закінчення громадянської війни процес насильства набирає нових обертів – тепер він спрямований проти видуманих «ворогів народу». «Капіталістичні відносини, – говорив Сталін, – не бажають добровільно залишити сцену: вони чинять опір і будуть надалі чинити опір соціалізму» [7, с. 23]. Ця заява прозвучала у той період, коли фактично «капіталістичних елементів» в СРСР не існувало. Це була політика, спрямована на правове виправдання насильства. Сталін постійно нагадував, що «диктатура пролетаріату є необмежена законом і спирається на насильство» [6, с. 34].

Тоталітарна система жорстоко карала тих, хто «відходив від накресленої зверху» генеральної лінії. «Люди знищувалися руками людей, які самі невдовзі потрапляли в смертельні жорна. Коли Сталін вирішив знищити Скрипника, то у цьому брали участь його колишні товариші по партії С. Косіор, М. Попов, П. Лобченко, А. Хвиля, інші партійні, і всі вони незабаром

були знищені» [2, с. 139]. «Мораль, насаджувана тоталітаризмом – химерне скупчення кривих дзеркал, де порядність ставала криміналом, а підлота – доблестю...» – пише Ю. Шаповал. Насильство і репресії проводились у всіх союзних республіках, але найбільше цей страшний молох обрушився на Україну.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Ідеологія марксизму виникла як результат аналізу існуючих антагоністичних суперечностей у ХІХ ст., де соціалістичні ідеї відображали віковічні прагнення людства до свободи і особистого щастя, але, аналізуючи сучасне постіндустріальне суспільство за останні 5 років, можна дійти висновку, що проблеми експлуатації людини людиною, справедливого суспільства, антагоністичних класових протиріч, розвитку особистості є досі невіршеними. Майже уся творчість К. Маркса, в тому числі і його співпраця з Ф. Енгельсом, – це теорія побудови нового суспільства, і саме цей факт зумовлює перспективність розвитку ідей марксизму та неомарксизму, адже зараз людство, як ніколи раніше, потребує цього. Історія рухається по спіралі, суспільство та цінності поступово змінюються, а отже питання, порушені Карлом Марксом тоді, безсумнівно, можуть стати гострою проблемою у близькому майбутньому.

Література

1. Енциклопедія політичної думки / пер. з англ.; за ред. Н. Лисюк. – К.: Дух і Літера, 2000. – 472 с.
2. Шаповал Ю. І. Людина і система: штрихи до портрета тоталітарної доби в Україні / Ю. І. Шаповал // Український історичний журнал. – 1995. – №6. – С. 138-140.

3. Джеймисон Ф. Реально существующий марксизм / Ф. Джеймисон // пер. с англ. А. Смирнов // М.: Логос. – 2005. – № 3(48). – 39 с.
4. Дудник С. И. Актуальность Маркса сегодня / С. И. Дудник, Ю. В. Перов // Вестник Санкт-Петербургского университета. – 2008. – №.6. – С. 2-6.
5. Жижек С. О насилии / С. Жижек. – М.: Издательство «Европа», 2010. – 184 с.
6. Сталин И. Вопросы ленинизма / И. Сталин. 11 изд. – М.: Политиздат при ЦК ВКП(б), 1940. – 611 с.
7. Сталин И. Об основах ленинизма / И. Сталин. – М.: ОГИЗ. Государственное издательство политической литературы, 1945. – 135 с.
8. Философская энциклопедия / гл. ред. Ф. В. Константинов. – М.: Советская энциклопедия, 1964. – 594 с.
9. Энгельс Ф. Анти Дюринг. Теория насилия / К. Маркс, Ф. Энгельс. Собр. Соч.: в 49 т. – 2-е изд. – М.: Госполитиздат, 1961. – Т.20. – С. 162-190.
10. Энгельс Ф. К смерти Карла Маркса / К. Маркс, Ф. Энгельс. Собр. Соч.: в 49 т. – 2-е изд. – М.: Госполитиздат., 1961. – Т.19. – С. 355-362.
11. Энгельс Ф. Об авторитете / К. Маркс, Ф. Энгельс. Собр. Соч.: в 49 т. – 2-е изд. – М.: Госполитиздат, 1961. – Т.18. – С. 302-305.

References

1. EntsiklopedIya polItichnoYi dumki // per. z angl.; za red. N. Lisyuk. – К.: Duh I LIteta, 2000. – 472 s.
2. Shapoval Yu. I. Lyudina I sistema: shtrihi do portreta totalItarnoYi dobi v UkraYinI / Yu. I. Shapoval // К.: UkraYinskiy Istorichniy zhurnal. – 1995. – #6. – S. 138-140.

3. Dzheymison F. Realno suschestvuyuschiy marksizm / F. Dzheymison // per. s angl. A. Smirnov // M.: Logos. – 2005. – # 3(48).
4. Dudnik C. I., Perov Yu. V. Aktualnost Marksa segodnya / S. I. Dudnik, Yu. V. Perov // M.: Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. – 2008. – #.6.
5. Zhizhek S. O nasilii. / S. Zhizhek // M.: Izdatelstvo «Evropa», 2010. – 184 s.
6. Stalin I. Voprosyi leninizma / I. Stalin. 11 izd. – M.: Politizdat pri TsK VKP(b), 1940. – 611 s.
7. Stalin I. Ob osnovah leninizma/ I. Stalin. – M.: OGIZ. Gosudarstvennoe izdatelstvo politicheskoy literaturyi, 1945. – 135 s.
8. Filosofskaya entsiklopediya / gl. red. F. V. Konstantinov. – M.: Sovetskaya entsiklopediya, 1964. – 594 s.
9. Engels F. Anti Dyuring. Teoriya nasiliya / K. Marks, F. Engels. Sobr. Soch.: v 49 t. – 2-e izd. – M.: Gospolitizdat, 1961. – T.20. – S. 162-190.
10. Engels F. K smerti Karla Marksa / K. Marks, F. Engels. Sobr. Soch.: v 49 t. – 2-e izd. – M.: Gospolitizdat., 1961. – T.19. – S. 355-362.
11. Engels F. Ob avtoritete / K. Marks, F. Engels. Sobr. Soch.: v 49 t. – 2-e izd. – M.: Gospolitizdat, 1961. – T.18. – S. 302-305.